ЗАСПІВ

I

Моя ти мовчазна! чого так сумно дзвониш
У струни золоті, що начепив Боян?
Віщуєш горенько, чи радощі хорониш,
Чи се неволеньки окрив тебе туман?
Чи стиха схлипуєш, чи дрібні сльози рониш
Про кам'яні серця, про темряву й обман?
Промов мені словце величним рокотаннєм
Чи слізьми лийся же, невдержаним риданнєм!

II

Моя ти гордосте, відрадонько моя!
Таємний неба дар, землі недовідомий!
З тобою горенько забуду всяке я...
Дзвони у золоті боянські струни-дзвони!
Нехай возродиться великих душ сім'я
І миру возвістить божественні закони!
Да зникне з-між людей неволя, мрак, обман
І сяє дух людський, свободний океан!

III

Що Русь передала від оних часів давних,
Що боротьба добра із темрявою зла,
За приводом сердець і розумів державних,
Під знаменем хреста в народний дух внесла
Діяння душ святих, завіти православних,
Від берла і меча до плуга й чересла,
Ви, струни золоті, ви, правди віщі дзвони,
Безсмертним рокотом вдихніте в міліони!

IV

Да возвеличиться прихильник ваш, народ,

Єдинством сил своїх серед усіх народів
І як світил ночних небесних хоровод
Тисячоліттями блищить вомісто годів!
І зробиться тогді бояновський рапсод
По віщим замислам його вінцем рапсодів,
І мова наша з мов, як серафима глас,
Гармонію сердець водворить серед нас!

V

Ви, що боролися за істину священну
І підступ духа лжі уміли побіждать,
І оком прозирним стрічали чашу смертну,
І тіло намічне давали розпинать!
О вічна сіль землі! О світе про вселену!
Зішліте й на мене восторга благодать,
Що силу вам давав за істину стояти
І нетям ворогам і кривду їх прощати!

ПІСНЯ ПЕРВА

I

Колись давно, як ще не знали
У нас нічого про Москву,
Понад Сулою ми ганяли
Знай, половці, не татарву.
Внизу ж Дніпра тогді сиділи
Уз печеніги, берендії
Та торки, чорні клобуки,
Не запорожські козаки...
На глум ковші собі робили
Із наших руських черепів.
А ми сю дич-степовиків,
Князі й дружини наші, били
Упікся ж Русі більш успіх
Запеклий ворог печеніг.

II

І проявивсь між нами віщий
Співець-гусляр, на йм'я Боян.
Над солов'я був голосніший,
Дзвонив у струни, як в тимпан.
Були вони в його живії,
Дзвінкі, правдиво-золотії.
Тим часів оних солов'єм
І досі ми Бояна звем.
Не соколи ясні, — мовляли, —
Пускав на білі лебеді:
Ні, віщими бив у живі,
І струни славу рокотали,
І підоймали руський дух
Серед варязьких завірюх.

III

Усобицею ми прозвали
Ту братобійницю лиху,
Що б гуслярі нам не співали,
Плачу достойну і сміху...
І за Порогами вже били
Нас печеніги, і зробили
Собі з князької голови
Знак величання пировий.
Даремно струни рокотали
Князям і витязям хвалу:
Під самовладництва імлу
Нас дикарі повоювали.
Де слава буйтурів цвіла,
Там гору паволоч взяла.

IV

З сього дикарства проявився
На Древній Русі цвіт і плід,

Мов хижий духом воплотився
В нас азіатський пан-сусід.
Бо запустіла руська хата...
Князі втікали і княжата.
Кудись на Клязьму та Москву,
Щоб зупинити татарву.
Ми ж у козацтво повстрявали
І в славу широко ввійшли:
Чого в поган не відняли,
Те в християнства жакували.
Вселивсь тогді в наш руський дух
Хижацтва й каверзи недуг.

V

Хижацтво й каверзу в монгола
Ми, русичі, перейняли.
Була се нам хороша школа
Перевертать людей в драглі
І дихать полом'єм пожарним
По хуторам і селам гарним,
Щоб кожен за своє тремтів,
Як людоїд-хижак летів.
Сього в нас духа підживляла
Литва хоробра і Ляхва,
Бо й наша пасестра, Москва,
Без козака не пробувала.
Там знали тож в лихі годи,
Почім в козацтва ківш біди.

VI

Татарин духа нам покинув
Свого, хоч Русі й не підбив.
Він сам, як іскра в полі, згинув,
А духом хижим нас губив, —
Губив і губить: бо брат брата
Ненавидить як супостата

За те одно, що братній дом —
Мамврійський дуб, а не содом.
Зненавидів так государство
Козак і клином Русь колов,
Покіль з голодною прийшов
Пустинею царю в підданство.
А там готове вже зерно
Про засів новини було.

VII

Пісні, що Бояни складали,
Почезли в пожарах, старі;
Ляхи ж письменством попсували
Нам нетямні монастирі.
Науки нігде було взяти,
Прийшлось її в ляхів шукати,
І ми польщизною жили
Тогді, як з нею прю вели.
Тим часом забували думи
П'яні, як ніч, січовики,
Що знали давні козаки,
Між неуків широкоуми.
Цуравсь пісень і монастир:
Скаладав-бо їх простацький мир.

VIII

І справді, зборища козацькі,
"Княгині корчми " та шинки
Покинули гурбі простацькій
Полковники та сотники.
Вони тим слави здобували,
Що всюди шляхту в пень рубали,
А під Москву як утекли,
Самі паніти почали...
І розуму тепер шукала

По бурсах шляхта ся нова,
Покіль приймала голова —
Що в неї польська школа пхала.
Отсе ж, куди козак прийшов.
Там "пана знов ляха " знайшов.

IX

Козацтво клина знов загнало
Між панувиту й просту Русь,
Бояна в нас мов не бувало:
Він в лірника перевернувсь.
І голосила про дрібноту
На сонці й на пилу до поту
І ліра й кобза по торгах,
Пани ж хропли в пуховиках.
А ярмаркам було байдуже,
Чи струни мертві, чи живі,
Баранячі, чи золоті:
Вподобались їм псальми дуже
Про Лазаря та багача,
Про Олексія-втікача.

X

Отсе ж нам духа придавила
І другим нападом орда:
Квітки поезії побила,
І в бусі, і в шинку біда.
Пани полковники шляхетні
Вважали ті пісні за шпетні,
Що голий лірник верещав,
Мов чорт із нього лика драв.
А в бурсі так тогді учили,
Що втік би з неї й сам Боян.
На розумах лежав туман;
Ми в тумані "вовками вили ":

Мовляв так не один в нас пан,
Що покидав уже й жупан.

XI

І мова наша, між глухими
Балаками — дзвінке срібло,
Вже не дзвеніла, і несло
Від неї книгами цвілими.
Смаку й принадності не мала,
То белькотала, то шкварчала
І по торгах, і по домах,
І на письмі, і на словах...
Між письмаками, ба й попами,
Блищав умом Сковорода;
Та й він, мов у жиру вода,
Шкварчав побожними віршами,
Хоч і хвалили панотці,
А й надто лірники-старці.